

Eperjesi műemlékek

Eperjes felettébb gazdag ún. felső-magyarországi renaissance stílusú házakban. E stílus jellegzetes vonásai a magas oromfal, rajta félköríves fülkék, sgraffitódíszítés, az oromfal alatt kiugró párkány, s az erkélyszerű ablak. Ebben a stílusban nincs két egyforma ház Eperjesen.

A századunk elejéről származó fényképen három jellegzetes ún. felső-magyarországi renaissance stílusban épült ház látható. Ezek a házak a város főutcájának keleti oldalán a Szt. Miklósról elnevezett plébániatemplommal szemben, évszázadok óta állanak őrt.

A fénykép bal oldalán látható épület a Rákóczi-ház (Fő utca 86–88.), amelyet 1903-ban márványtáblával jelöltek meg. Egykori felirata: *II. Rákóczi Ferenc udvarháza* – az Eperjesi Széchenyi-kör. Az újabb kutatások szerint ez az épület II. Rákóczi Ferenc (1676–1735) idejében már nem volt a Rákócziak birtokában.

Ez a ház nevezetes azért is, mert ebben kötötték meg az „eperjesi békét” 1633. szeptember 28-án I. Rákóczi György erdélyi fejedelem és II. Ferdinánd biztosai között *Pázmány Péter* bíboros közreműködésével. A megkötött szerződés értelmében a munkácsi vár és uradalom a Rákócziaknak jutott örökbirtokul.

A házat a hagyomány szerint föld alatti folyosó kötötte össze a légvonalban 5 km-re emelkedő nagysárosi várral. Hogy valóban így volt-e, azt ma már alig lehetne eldönteni. Tény, a ház alatti pince rendkívül nagy terjedelmű és számos ágra oszlik, de a pincebejáratok a városfalak alatt meg is szűntek. Az épületet 1956-ban teljesen átalakították, s ide helyezték a Szlovák Tanácsköztársaság Múzeumot.

II. Rákóczi Ferenc gyakran fordult meg Eperjesen, mint a megye főispánja, azonkívül fiatal feleségével is sok napot töltött itt (főleg 1694-ben és 1697-ben).

A következő ház Eperjesnek sgraffitókkal legpazarabban díszített épülete – a *Szent Lipót-ház* (Fő u. 84.), ennek a háznak oromfalán volt ugyanis látható Szt. Lipót ovális képe. A szent egyik tenyerén a Szt. Miklós-templom mását, a másik tenyerében meg egy zászlót tartott.

Ez a ház 1617-ben *Darrholz Ferencé* volt – (*Bocaius János* humanista költő és az eperjesi iskola rektorának tanítványa) –, akít a római történelem érdekelt, s ezért a ház oromfalán egymás alatt 28 fülkében római császárokat örökített meg, soraikban azonban még két német-római császárt is látni.

A szomszédos, párkánnyal díszített ház *Kerényi Frigyes* (1822–1852) költő szülőháza (Fő u. 82.). *Kerényi* magyarosított név, a költő szülei a német származású *Christmann János* és az angylszelídsgű, finom műveltségű *Spannagel Teréz* voltak.

Szülőházát márványtáblával jelölte meg az utókor kegyelete. A Kollégiumi Magyar Társaság 1881-ben leplezte le az emléktáblát. Ennek a feliratnak is már csak a helye van meg. *Ezen házban született Kerényi Frigyes 1822. január 1-én* – volt olvasható az emeleten levő két ablak között.

Nevezetes ez a ház azért is, mert ebben az épületben volt a város háza 1520-ig, amit bizonyít a ház kapualjában látható díszes, faragott csúcsíves kő ajtókeretben a városnak V. László által 1453-ban ajándékozott címer. Eperjes másik, legrégebbi címerével együtt (a három szál epret tartó kézzel), melyhez érdekes legenda fűződik.

Az Eperjesen ma is élő hagyomány szerint a város nevét az erre járt s a tájat igen kedvelő *II. (Vak) Béla* adta az itt talált rengeteg eperről – amely a királynak igen ízlett –, s a várost is ő alapította. Egy másik hagyomány *IV. Béla* királlyal kapcsolja össze az eprestörténetet.

A fényképen *Párisi Ruha Nagy Áruház* feliratú ház homlokzatán két emléktábla volt látható. Az egyik márványtábla szövege (a *Kerényi* szülőházának szomszédságában levő két ablak között) *Petőfi* eperjesi tartózkodását örökítette meg ezzel a szöveggel:

Ebben a házban szállott meg

Petőfi Sándor

Kerényi és Tompa barátjainak látogatására 1845. évi április 4-től május 2-ig, az Erdei lak költői versenyének idején. – Az Eperjesi Széchenyi-kör.

Miután *Kerényi Frigyes* családi és egyben a szomszédos szülőházát eladta, ennek a háznak az első emeletén bérelt két szobát, ide szállt *Petőfi*. Az „*Erdeti lak*” költői versenyt egyébként hármójuk közül a helyi költő, *Kerényi* nyerte meg.¹

A képen látható második ablakból nézte végig *Petőfi* 1845. április végén a lelkes helyi ifjúság által tiszteletére rendezett fátylászmenetet.

A másik emléktábla szövege a következő volt:

Ebben a házban lakott Kossuth Lajos 1816–1819-ig – Az Eperjesi Széchenyi-kör.

Kossuth Lajos csak eperjesi tartózkodásának kezdetén lakott ebben a házban, mert később a Kollégium épületében kapott állandó szállást *Greguss Mihály* professzornál.

Az átjáróval kiképzett ház az Igazságpalota volt, amely már 1573-ban létezett: itt tartották 1573-ban a Nyolcados-törvényszék ülését, melyre eljött maga *Verancsics Antal* esztergomi érsek is. Az érsek ugyanebben az évben éppen Eperjesen halt meg. 1723 óta itt működött a Kerületi ítélőtábla.

Mint joggyakornok gyakran kereste fel ezt az épületet *Kazinczy Ferenc* (1781–82),

¹ *Kerényi, Tompa, Petőfi Erdeti lakja* a valóságban nem volt. A három jó barát tulajdonképpen egy eszményi erdei lakot talált ki, arról írt verset. Az utókor azonban a három költeményhez keresett egy „igazolót” erdei kunyhót is és azt a Vilec dombon, erdei sűrűben meg is találta. Sőt, az eperjesi Széchenyi-kör e század elején emlékoszlopot is állított a Vilec dombon a három költő s a kitalált erdei lak emlékezetére. A hely ma is kedvelt kirándulóhely. (*Szombathy Viktor* kiegészítése.)

Kossuth Lajos (1820–21), *Trefort Ágoston* és sógora, *báró Eötvös József* (1837). A királyi tábla jeles bírái közül csak kettőt említek: *Szirmay Antal* történetíró (1787-ben volt a Kerületi tábla elnöke), valamint a XVIII. század végén élt *Zmeskáll Józsefet*, akit társai gazdag jogi tudása miatt „*Corpus Juris*”-nak neveztek, s aki latin verseket is írt.

Dr. Dobay Sándor

Az ócsai öreghegyi pincesor felmérése

A Gödöllői Agrártudományi Egyetem Mezőgazdasági Építészeti Tanszéke fennállása óta mindig figyelemmel kísérte oktató- és kutatómunkájában a múlt mezőgazdasági építészeti hagyományait. A mezőgazdasági műemlékek tanulmányozása nemcsak hazánk építészettörténetének, építési hagyományainak, a múlt vidéki életformájának a mélyebb megismerését jelenti számunkra, hanem azoknak a sok évszázados tapasztalatoknak az összegzését, amelyek nélkül az új nagyüzemi építés nem jöhetett létre.

A korábbi években a tanszék akkori lehetőségeihez mérten több falusi lakó- és gazdasági épület felmérését végezte el, elsősorban Pest megye területén. 1978-ban a tanszék a Mezőgazdasági Múzeum részére felajánlotta, hogy a műemlékek felülvizsgálatában, állapotörzítő felmérésekben gyakorlati és elméleti munkával részt vesz. A jelentős agrártörténeti emlékek fokozottabb védelméről szóló 42/1977. (XII. 8.) MÉM–ÉVM–KM. sz. együttes rendeletben foglaltak alapján ugyanis a Múzeum több, eddig fel nem tárt, illetve fel nem mért műemlékjellegű épületről és épületegyüttesről kapott bejelentést. Ennek az együttműködésnek első konkrét eredménye az ócsai öreghegyei pincesor és a szervesen hozzákapszolódó terület egyéb műemlékjellegű épületének felmérési és állapotörzítő dokumentálása lett.

Az ócsai öreghegyi pincesor különleges, egyszerű és mégis jelentős műemléke hazai szőlőkultúránknak. Ismeretes, hogy szőlőtermelő hegyi vidékeinken, a Balaton környékén, Hegyalján, Baranyában gazdag és magas kultúrájú városok és falvak alakultak ki. E kultúra egyik teremtő alapja a magas színvonalú szőlőtermelés. A szőlőtermelés különlegesen szép kőépületeket, préházakat, lakóépületeket hozott létre, alattuk hatalmas hordók befogadására alkalmas pincékkel.

A szőlőtermelő kultúra hazánk síkvidékein is – a hegyvidékinél szerényebb körülmények közt – kivirágzott és megteremtette a maga egyszerűbb építészeti alkotásait, olykor préház, borház nélküli, egyszerű földbe vájt pincék formájában. Ilyen pincetelep az ócsai öreghegyi pincesor. Ócsától délkeletre a községtől csupán egy kilométer távolságban délnyugatra, enyhén lejtős területen fekszik. Mintegy 160 egyszerű földpincét számolhatunk meg a szinte művészi zsúfoltságban, ma már kiismerhetetlen parcellahatárok között. A pincék befogadóképessége csak egy-egy kisparaszti gazdaság igényeire készült.

A pincék lejárata egy, a völgy felé tárurol és arra szép kilátást nyújtó nyílás mögötti hordógurító lejtő (gádor). A lejtők felett fából készült, egyszerű nyeregtető nyújt védelmet. A tetőt náddal fedték varkocsszerű fonott gerinccel. A pincelejárát előtt egy-két fát ültettek. Az ezekhez rögzített kötél segítségével gurították le a súlyos, teli hordókat és fel az üresek. A bejáratnál a tetőt szép szegélydeszkákkal védik, amelyek felső csatlakozásánál pincénként egyedileg kovácsolt díszes kapcsokat erősítettek. A lejáratok két oldalán kedves ülőfülkéket vájtak ki pihenés, borozgatás céljára. A lejáratok gyakran csak meztelen föld- (agyag-)falúak, a legrégebbieket sövényfonással, vagy téglával támfalszerűen erősítették meg. A legújabbaknál betonfalakat is látunk. Az ülőfülke azonban mindegyiknél megvan.